

MUSTAFA SUPHİ

TOPLU YAZILAR

YAYINA HAZIRLAYANLAR

HAMİT ERDEM – H. BAHA COŞKUN

MUSTAFA SUPHİ TOPLU YAZILAR

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Bu yapının telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık ve Kapak Düzeni: Filiz Kalkan

Birinci Baskı: TÜSTAV Yayınları, İstanbul, Eylül 2025

ISBN: 978-605-4513-96-3

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak

No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363

Şişli-İstanbul

Tel: (+90) 212 237 98 92

<http://www.tustav.org>

e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve cilt:

Ertem Basım Yayın Dağıtım San. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 48083)

او آید نشد سعادتمند علم و عرفان و ایفاد اینکین
 او نونما به علم ؟ در نظام و کد رهبا. خدمت در جودند
 تا سبب و بیدار آید یکی که .

مصطفی

İÇİNDEKİLER

MUSTAFA SUPHİ - TOPLU YAZILAR ÜZERİNE NOTLAR	11
MUSTAFA SUPHİ'NİN YAŞAMI VE MÜCADELESİ ÜZERİNE	17
BİRİNCİ BÖLÜM: 1908 YILI YAZILARI	77
Asar-ı Mensure Mektuplarımdan	79
Hayır ve Saadet Kaç Kısımdır	80
Bütçe	82
Bütçe (Akşam Baskısı)	86
Bütçe -2- Bütçeyi Hazırlayan Kuvve-i İcraiye	90
Bütçe -3- Maliye Nazırı	95
Bütçe -4- Parlamentoda.....	100
Bütçe Parlamentoda Meclis-i Ayan.....	106
İKİNCİ BÖLÜM: 1909 YILI YAZILARI.....	111
Muvazene-i Umumiye-i Maliyemize Dair.....	113
Memurculuk	115
Cemiyette İstirahat Kuvvet-i Hükûmetle Tev'emdir	118
Tamim-i Maarif ve Tenvir-i Efkar.....	120
Girit Meselesi (1) Mühim Mülakatlar.....	122
Girit Meselesi (2)	126
Girit	128
Yanya Vilayetinin Ahval-i Umumiyesi.....	133
Bulutlar Arasında Büyük Bir Hafta-i Havaiye (1)	140
Bulutlar Arasında Büyük Bir Hafta-i Havaiye (2)	144
Bulutlar Arasında Büyük Bir Hafta-i Havaiye (3)	147
Reims'deki Müsabaka-i Havaiye'nin Sonu	151
Genç Mısırlılar	154
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1910 YILI YAZILARI.....	159
Memleketimizde Yeni İstatistikler İntişarı Münasebetiyle	161
Mesail-i Hazıradan: İstikraz ve Trezoreri	167
Harbiye ve Maliye Nazırları	175
Kusurlarımız ve Fransa'nın Kusurları	182
Meşrutiyet ve İtibar-ı Ahali.....	186
İktisad-ı İçtimai.....	190

Memalik-i Osmaniye’de “Kredi-i Zirai” Osmanlı Ziraat Bankası Hakkında Mühim Bir Rapor.....	197
Frédéric le Play Jean-Jacques Rousseau’dan Bir Asır Sonra.....	203
İhtiyaç –Say ü Amel–.....	208
Bulgaristan’la Ticaret Mukavelesi.....	211
Türkiye’de Tarım Kredilerinin Organizasyonu.....	216

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 1911 YILI YAZILARI	233
Deniz Ticareti.....	235
Gümrük İşleri.....	239
Usul-i İstikraz Mukrizlere Temin Olunacak Menafi.....	244
Usul-i İstikraz.....	248
Mehmed Cavid Bey’in Maliye Nazırlığı	255
Tatil-i Eşgal.....	264
Tütünün Tarihi-1-	269
Tütünün Tarihi -2-	275
Tütünün Tarihi -3-	281
İktisad-ı içtimai Fıkr-i Teavün ve İştirak	289
Teavün ve İştirak Trade-Unionlar	295
Trablusgarp ve İtalya Müstemlekât Politikası	300
İtalya’nın Müstemlekât Felaketleri – Biraz Tarih –.....	306
İfade -İlm-i İçtimai (Sosyoloji) Nedir?’e Önsöz-	311
Sigortalar.....	313

BEŞİNCİ BÖLÜM: 1912 YILI YAZILARI.....	317
İcmal-i İktisadımız.....	319
İcmal-i İktisadimize Dair	322
Borsalar Hakkında Mukaddemat	324
Tesai Cemiyetleri (Sociétés Coopératives)	327
Köylülerin İtibarı	333
Sosyalizm Cereyanları	336
Bütçemizin Açığı	339
1328 Bütçesi ve Yeni İstikraz.....	344
Yangın Yerleri Nasıl İmar Olunacak?	347
İtibar-ı Mali-i Devlet -Maliye Nezâreti Etrafında-	350
Muhitten Muhite	353
Vazife-i Temdin	355

ALTINCI BÖLÜM: 1913-1914 YAZILARI	371
Arabacıların Grevi -Nizam ve Adalet-.....	373
Mazi ü Hâl -Makedonya Fetreti-.....	376
Mustafa Suphi Bey ve Türklüğün İstikametleri	379
Mustafa Suphi’nin Tercüman Gazetesindeki Röportajı.....	392
Mustafa Suphi’nin, 1914’de Bakü’de Yazdığı Makaleler.....	395
Türkiye’nin Menfaat ve Selameti	395

YEDİNCİ BÖLÜM: 1918 YILI YAZILARI.....	397
Cenuptaki Türk Yoldaşlarına, Türk Kardaşlarına	399
Eski ve Yeni Rusya, Türk ve Müslüman Memleketleri	403
Rusya İnkılâbında Müslümanlar -Tarihi Bir Nazar-	407
İktisadi Revolutsia	411
Uluğ Türkistan Cumhuriyeti İlan Olundu	415
Türkiye’de İnkılâp Olacak mı?	417
Tehlike Karşısında İntihar.....	421
Mayıs (1).....	424
Şimal Türklerinin Muhtariyeti	426
Osmanlı Sefirinin Notasına Cevap.....	434
Hindistan Seferi	436
Kızıl Bayrak Gazetesine Röportaj	439
Bakü Faciaları	441
Türkiye Sefirinin Yeni Bir Notası Daha.....	443
Osmanlı Elçisinin İkinci Notası	443
Sultan Mehmet Han-ı Hamis’in Vefatı.....	445
Şuraların Beşinci Umumi Kurultayı	447
Kuş Gazetesine Cevap: Türkiye’de İşler.....	449
M. Suphi’nin Türk Sosyalistleri Konferansı’nda Konuşması	458
Türkiye Etrafında Politika ve Sosyalizm	461
Facianın Son Perdesi, Teşrin-i Evvel (Oktyabr) Bayramı.....	465
Müslüman Komünistler Kurultayı	468
Türkiye’de Neler Oluyor?.....	473
(Türkler ve Ermeniler)	474
Şimâl Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese: İlmi Heyet -1-.....	476
Mustafa Suphi’nin Moskova Mitingindeki Konuşması	481
Mustafa Suphi’nin Petrograd Mitingindeki Konuşması	485
 SEKİZİNCİ BÖLÜM: 1919 YILI YAZILARI	 489
Türkiye’de Federalizm Yahut Taksim Politikası.....	491
Şimal Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese: İlmi Heyet -2-.....	494
Mustafa Suphi’nin Komünist Enternasyonal 1. Kongresi’ndeki Konuşması	501
İkinci Devir	504
Şarkta İçtimai İnkılâp ve Mağlup Milletler	506
Bütün Dünya İşçi ve Köylüsünün Müşterek Vatanı	508
Kızıl Yıldız.....	510
Şiarlar	512
Sosyalizm İçin Cidal	514
Yeni Ülkeye Yeni Cumhuriyet	516
Anadolu ve İstanbul	518
Medeni Canavarlar.....	520
Şûrâlar Hükümeti ve Onun Dostları ve Düşmanları	522
Kıssadan Hisse	529
Kırım’da Ecnebi Tebaası.....	531

Komünist Beyannamesi	533
Plan Bizim İşimiz	547
DOKUZUNCU BÖLÜM: 1920 YILI YAZILARI.....	549
Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Bürosu'na Rapor.....	551
Türkiye'nin Mazlum Amele ve Rençberlerine	553
Saltanattan Sonra	555
Tarihi Vazife	557
Misafir Paşalarımız	559
İkinci Kongre	561
Türkiye Zahmetkeş Ahalisine Davetname	563
Emperyalist İngiltere ve Sosyalist Rusya	565
Zulme Karşı İttifak.....	567
Anadolu'dan Gelen Elçiler ve Anadolu'ya Yardım	569
Türkiye Komünist Fırkası 1. Kongresi'nde Mustafa Suphi'nin Konuşmaları.....	571
Mustafa Suphi'nin Azerbaycan KPMK'nin Yeni Dünya İle İlgili Mektubuna Yanıtı .	597
Yaşta ve Başta Gençlik	598
Türkiye Amele ve Rençberlerine, Türkiye'nin Milli İnkılâpçı Ordusuna	599
Büyük Millet Meclisi ve Komünist Fırkası	602
Mustafa Suphi, Mustafa Kemal Paşa Mektuplaşmaları	604
Mustafa Suphi'den Bakü'deki İsmail Hakkı'ya Mektuplar.....	612
ONUNCU BÖLÜM: YENİ DÜNYA GAZETELERİ KAYNAKÇASI	621
DİZİN	663

MUSTAFA SUPHİ - TOPLU YAZILAR ÜZERİNE NOTLAR

1908 Meşrutiyet döneminin en önemli aydınlarından; hukuk ve siyaset bilimi okumuş, iktisat hep ilgi alanında olmuş; gazeteci, öğretmen, politik göçmen, siyasetçi ve komünist sıfatlarıyla anılmış Mustafa Suphi'nin yazıları söz konusu olunca; günümüzden geriye doğru yüz yıldan fazla bir zaman dilimi içindeki tarihin gölgeli sayfalarıyla baş başa kalıyoruz.

Bütün bu süreçte; Mustafa Suphi'nin yaşamı ile politik mücadelesini konu alan pek çok araştırmacı ve yazar, onun yazıları ve makalelerinden bazılarını -kısmen veya tamamen- kendi çalışmaları içinde yayınlamışlar, kimi zaman da bunları günümüz Türkçesine çevirerek bağımsız makaleler olarak farklı yayın organlarında gün ışığına çıkarmışlardır.

Mustafa Suphi'nin "Toplu Yazıları"nın derlenmesi biçimindeki ilk çalışma, 1989 yılında Dilek A. Kanat tarafından yapılmıştır. Dilek A. Kanat bu derlemede Mustafa Suphi'nin farklı gazetelerde yer alan 28 makalesini günümüz Türkçesine çevirip (sadeleştirerek) "*Mustafa Suphi İlk Yazılar, 1. Cilt 1908-1910*" başlığı altında yayınlamıştır.⁽¹⁾

2021 yılında bizim hazırladığımız derleme ise, Mustafa Suphi'nin; *İrtika*, *Servet-i Fünûn*, *Tanin*, *Donanma* ve *Hak* gazetelerinin çeşitli sayılarında bulunan toplam 38 makalesinden oluşmaktadır. Bu makalelerin çevrimyazısı yapılarak "*Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1913*" başlığı altında Sosyal Tarih Yayınları tarafından yayınlanmıştır.⁽²⁾

Yine bu kapsamda Mustafa Suphi'nin üç makalesinden oluşan bir seçki 2022 yılında "*Medenileştirme Vazifesi*" başlığıyla Can Yayınları tarafından yayınlanmıştır.⁽³⁾

Mustafa Suphi'nin hem 1913 yılı ve öncesi dönemleri, hem de Rusya'da 1918'den itibaren Marksist kimliğiyle faaliyette bulunduğu dönemlerini içeren yazılarının; "*Mustafa Suphi / Toplu Yazılar*" başlığı altında

¹ *Mustafa Suphi İlk Yazılar, 1. Cilt 1908-1910*, Dilek A. Kanat (Derleyen ve Türkçeleştiren), Amaç Yayınları, İstanbul 1989

² *Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1913*, Fadime Ersin, Baha Coşkun, Hamit Erdem (Transliterasyon), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021

³ *Mustafa Suphi / Medenileştirme Vazifesi*, Çevrimyazı ve Günümüz Türkçesine Uyarlayan; Remzi Demir, Can Yayınları, İstanbul 2022

bir araya getirilmesi ve onun yazıya dökülmüş düşüncelerinin bir bütünlük içinde ortaya konulması fikri, 2021 yılında yaptığımız bu çalışma sonrasında olgunlaşmıştır.

Bu tarihten sonra özellikle 1913 öncesi dönemine ait makalelerinin tarama faaliyetini aralıklı da olsa sürdürerek Mustafa Suphi'nin o yıllarda farklı gazetelerde yer almış yirmi yeni makalesine ulaştık. Bu metinler elinizdeki “Toplu Yazılar” derlemesi içinde yerini almıştır.

Yine Mustafa Suphi'nin 1910'da Roma'da, Ekonomik ve Sosyal Kurumlar Bürosu Bülteni'nde yer alan “Türkiye’de Tarım Kredilerinin Organizasyonu” başlıklı incelemesi de ilgili bölümde yer almaktadır.⁽⁴⁾

Mustafa Suphi'nin 1913 yılında Sinop'a sürülmesi, bir yıl sonra Sinop'tan firarı ve Bakü'ye ulaşmasından sonra burada -yaklaşık bir ay kalabilen Mustafa Suphi'nin- yazdığı makaleler konusundaki kaynak, Yavuz Aslan'ın “Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi” başlıklı kitabıdır.⁽⁵⁾

1914-1918 yılları arası Mustafa Suphi'nin Rusya'da Kaluga ve Ural'daki toplama kamplarında geçtiği için bu yıllara ait şimdilik elimizde bir bilgi bulunmamaktadır.

1917'de Rusya'da Ekim Devrimi ile özgürlüğüne kavuşan Mustafa Suphi'nin bu dönemden sonraki yazılarının temel kaynağı ise 1918 yılı itibarıyla yayınlamaya başladığı Yeni Dünya gazeteleridir.

Yeni Dünya gazetelerine ait toplu çevrimyazı olarak iki çalışma bulunmaktadır: Birincisi, Mete Tunçay'ın 1995 yılında yayınladığı “Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı” başlıklı derlemesi; diğeri de yakın zamanda sol literatürde yerini alan Emel Akal ve Mustafa Çulfaz'ın hazırladığı “Yeni Dünya Bakü Sayıları” başlıklı kitaptır.⁽⁶⁾

Mete Tunçay'ın kitabında bulunan 19 sayı Yeni Dünya (ve Bakü nüshalarından seçmelerle); Emel Akal-Mustafa Çulfaz'ın kitabındaki 7 sayı (Bakü) Yeni Dünya'sındaki Mustafa Suphi imzalı makaleler kronolojiye uygun olarak kitabımızda yer almaktadır.

Kitabın sonunda yer alan “Yeni Dünya Gazeteleri Kaynakçası” bölümünde ayrıntıları ile görüleceği gibi Mustafa Suphi'nin sağlığında basılan 67 sayılı Yeni Dünya gazetelerinin yalnızca 26 sayısını bilebilmekteyiz. Taşkent'te basılan Yeni Dünya'ların tümüne, Moskova, Kırım ve Bakü'de basılan Yeni Dünya gazetelerinin önemli bir bölümüne -toplam 41 sayısı-

⁴ Mustafa Suphi ve Yoldaşları, Meral Bayülgen – Emel Seyhan Atasoy (Transliterasyon), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, Sf. 143 vd.

⁵ Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, Sf. 15 vd.

⁶ (Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995) ve (Emel Akal – Mustafa Çulfaz, Yeni Dünya Bakü Sayıları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022)

na- henüz ulaşabilmiş değiliz. Bu konuda büyük bir boşluk devam etmektedir.

Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının ölümlerinin ardından Moskova’da anılarına basılan “28 -29 *Kânunusani 1921, Karadeniz Kıyılarında Parçalanmış Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının İkinci Yıldönümleri*” başlıklı kitap o yıllardan kalan bir başka önemli kaynaktır. Burada yer alan ve Mustafa Suphi’ye ait makaleler ilgili bölümlerde yer almaktadır.⁽⁷⁾

Mustafa Suphi’nin, TKP Birinci Kongresi’ndeki; Kongre açılışı, TKT Merkezî Heyeti faaliyetleri, Kongre program müzakereleri, farklı oturumlarda görüşülen hurafeler, federasyon, şeriye mahkemeleri vb. gibi konular üzerine yaptığı konuşmalar ve Kongre’nin kapanış konuşması ilgili bölümde yer almaktadır.⁽⁸⁾

Mustafa Suphi’nin Mustafa Kemal Paşa ile mektuplaşmaları ve Kars’ta bulunduğu sırada Bakü’de bulunan Dış Büro’nun yöneticisi İsmail Hakkı’ya gönderdiği mektuplar da son bölümde yer almaktadır.

Bunların dışında farklı kaynaklarda bulunan metinler örneğin; Mete Tunçay’ın Tarih ve Toplum’da yer alan Kırım Tercüman gazetesi röportajı⁽⁹⁾, yarım kalan Komünist Manifesto çevirisi⁽¹⁰⁾ ve Mustafa Suphi’nin Komünist Enternasyonal 1. Kongresi’ndeki konuşması⁽¹¹⁾, Bilal Şen’in yayınladığı Plan Bizim İşimiz başlıklı yazısı⁽¹²⁾, Ahmet Kardam’ın Almancadan çevirdiği Petrograd mitingi konuşması⁽¹³⁾, Halit Kakinç ve Özgür Erdem’in kitaplarında yer alan 1918’de Kızıl Bayrak gazetesinde yer alan röportajı⁽¹⁴⁾ vb. gibi yazılar da kronolojiye uygun olarak yer almaktadır.

⁷ 1923’de Moskova Kızıl Şark Matbaası’nda basılan bu kitap kapsamı genişletilerek Sosyal Tarih Yayınları tarafından yeniden yayınlanmıştır. (Meral Bayülgen-Emel Seyhan Atasoy (Transliterasyon), *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021)

⁸ Emel Seyhan Atasoy – Meral Bayülgen (Derleyenler), *Türkiye İştirakiyün Teşkilâtlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi) Tutanaklar – Belgeler Bakü 10-16 Eylül 1920*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2018

⁹ Mete Tunçay, Tarih ve Toplum, Sayı 102, Haziran 1992, Sf. 329 vd.

¹⁰ MeteTunçay, Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Sf. 326 vd.

¹¹ MeteTunçay, Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Sf. 484 vd.

¹² Bilal Şen, Arşiv Çalışmaları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2019, Sf. 93

¹³ Ahmet Kardam (Almanca’dan çeviren), Mustafa Suphi. “Rede des türkischen Kommunisten Gen. Subhi”. *Sowjet-Russland und Die Völker der Welt (Reden auf der Internationalen Versammlung in Petrograd am 19. Decezember 1918)* içinde, 28–33. Petrograd: Verlag der “Kommunistischen Internationale”, 1920.

¹⁴ (Özgür Erdem, *Galiyev Yaşamı ve Mücadelesi*, İleri Yayınları, İstanbul 2009, S. 54 vd.) ve (Halit Kakinç, *Sultangaliyev ve Milli Komünizm*, Bulut Yayınları, İstanbul 2003, Sf. 214 vd.)

Bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan birisi; Mustafa Suphi'nin *kendi yazılarına dayanarak*; Paris'ten başlayıp, İstanbul, Moskova, Kırım ve Bakü'ye uzanan ve liberal-demokrat bir Osmanlı aydını iken, tarihsel ve toplumsal olayların gelişimiyle Türkiye Komünist Fırkası kuruculuğuna varan yaşam çizgisinin yazınsal özetidir.

Mustafa Suphi 1908 yılında 26 yaşındayken başladığı yazın hayatına, katledildiği 1921 yılı başına kadar devam etmiştir. Biz bu süreci; Birinci Bölüm (1908 yılı yazıları), İkinci Bölüm (1909 yılı yazıları), Üçüncü Bölüm (1910 yılı yazıları), Dördüncü Bölüm (1911 yılı yazıları), Beşinci Bölüm (1912 yılı yazıları), Altıncı Bölüm (1913-1914 yılı yazıları), Yedinci Bölüm (1918 yılı yazıları), Sekizinci Bölüm (1919 yılı yazıları), Dokuzuncu Bölüm (1920 yılı yazıları) başlıkları altında topladık.

Bu derleme üzerinde çalışırken Mustafa Suphi'nin gerek 1914 ve öncesi, gerekse 1918 ve sonrası dönemlerine ait -burada toplayabildiğimiz- makalelerinin dışında pek çok yazısının daha olduğunu biliyor ve bir gün bunların da gün ışığına çıkmasını diliyoruz.

Bu çalışmanın ilk altı bölümünde yer alan ve Mustafa Suphi'nin 1914 öncesi dönemi makalelerinin arama-tarama ve çevrimyazı çalışmaları; Fadime Ersin, Züleyha Kılıç, Baha Coşkun, Hamit Erdem'den oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiş, metinlerin son okumaları Züleyha Kılıç ve Baha Coşkun tarafından yapılmıştır.

Teşekkür...

Bu uzun çalışma sırasında farklı açılardan desteğini gördüğümüz dost ve arkadaşlarımız; Mehmet Başkurt'a, Ahmet Kardam'a, Tufan Şişli'ye, Mustafa Başarslan'a, Semra Erdem'e, Erden Akbulut'a içtenlikle teşekkür ederiz.

İzmir / Eylül 2025

H. Erdem – B. Coşkun

-----0-----

ONBEŞLER İÇİN

YANGINLARA FAZLA BAKAN GÖZLER YAŞARMAZ,
ALNI KIZIL YILDIZLI BAŞ SECDEYE VARMAZ,
DÖĞÜŞENLER ÖLENLERİN TUTMAZ YASINI.

YİNE FAKAT BİR YILDIRIM ZULMETİ YIRTSA,
SAĞIR GÖĞÜN KOYNUNDAKİ ÇANI HAYKIRTSA,
ANİYORUZ GÖĞSÜNÜZÜN SON SAYHASINI.

ESKİ CİHAN, YENİ CİHAN ÖNÜNDE EĞİL!
ARAMIZDAN BİRKAÇ YOLDAŞ AYIRMAK DEĞİL,
HER NE YAPSAN VARACAĞIZ EMELİMİZE!

KARADENİZ...BUNU DUYSUN DERİNLİKLERİN,
O ATEŞLİ GÖĞÜSLERİ DELEN HANÇERİN,
KABZASINI ALACAĞIZ BİZ ELİMİZE.

NÂZİM HİKMET – VÂLÂ NURETTİN
BATUM-1922

-----0-----

MUSTAFA SUPHI'NİN YAŞAMI VE MÜCADELESİ ÜZERİNE

Kişiliği, yaşamı, mücadelesi ve kader birliği yaptığı yoldaşlarıyla birlikte katledilmeleri üzerinden yüzyılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen Mustafa Suphi ve Türkiye'nin ilk kuşak komünistleri; o günlerden beri -bugün de- tarihin gündeminde kalmaya devam etmektedir.

Bunun pek çok nedeni sayılsa da: “Türkiye solu”nun, Mustafa Suphi'nin Türkiye komünist hareketi üzerindeki etkileri konusunda genel olarak birleşmesi; Türkiye Komünist Partisi kurucu heyetinin topyekûn katledilmesi ve o katliamdaki karanlık noktalar en önemli etkenlerdendir.

Diğer yandan Mustafa Suphi'nin gerek 1914 öncesi Türkiye'de, gerekse 1918 sonrası Rusya'daki yaşam çizgisinin ayrıntılarına, ortaya çıkan yeni bilgi ve belgelerle tanık olunması, tarihin gündeminden düşmeyen bu sorunun tartışılmaya devam edeceğini göstermektedir.

Onun yaşadığı dönem, 1800'lü yılların sonu ile 1900'lerin ilk çeyreği; Türkiye'nin toplumsal ve siyasal olarak en çalkantılı yıllarıdır. Osmanlı İmparatorluğunun çözüldüğü ve Anadolu'da Türk unsuruna dayalı bir ulus devletin kurulma aşamasındaki bu yıllar; Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısının alt-üst olduğu, modern anlamda sınıfsal bölünmenin ve sınıf mücadelesinin başladığı, siyasal yaşamda emekçi sınıfların bilinçli temsilcilerinin ön plana çıktığı, emperyalizme karşı ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelesinin iç içe girdiği bir dönemdir.

Mustafa Suphi'nin bu dönemde; liberal-demokrat düşünceleri olan bir Osmanlı aydınından, Türkiye Komünist Partisi'nin kuruculuğuna uzanan öyküsü; o tarihsel kesitte birçok aydın ve emekçinin de değişim ve dönüşüm sürecinin özeti gibidir. Öldürüldüğünde henüz 39 yaşında olan Mustafa Suphi'nin yaşamını ve mücadelesini şu başlıklar altında özetleyebiliriz:

1. Mustafa Suphi'nin 1908-1913 Dönemi ve Siyasi Mücadelesi
2. Rusya'daki Bolşevik Devrim ve Mustafa Suphi
3. Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve TKF 1. Kongresi
4. Türkiye'ye Dönüş Süreci

1. MUSTAFA SUPHI'NİN 1908-1913 DÖNEMİ VE SİYASİ MÜCADELESİ

Mustafa Suphi'nin yaşamına, ailesine, eğitimine ve o yıllardaki faaliyetlerine dair bildiklerimiz; sağlığında yayımlanan *Nevsâl-i Millî* adlı bir yılda yer alan bilgilere; Sosyal Tarih Yayınları'nca basılan *Mustafa Suphi'ler (Değerlendirmeler-Anmalar-Şahsi Dosyası)* kitabına; Suphilerin katlinin ikinci yılında Moskova'da basılan ve Sosyal Tarih Yayınları tarafından genişletilmiş bir baskısı olan "*Mustafa Suphi ve Yoldaşları*" adlı kitaba; Ali Birinci'nin farklı zaman ve yerlerde yayınladığı üç makaleye dayanmaktadır.⁽¹⁵⁾

Bu bilgilere göre Mustafa Suphi 4 Ağustos 1882'de Giresun'da doğmuştur. Babası Mevlevî zade Ali Rıza Bey'dir. Ali Rıza Bey Osmanlı'da üst düzey bir memur olması sebebiyle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev yapmış, Mustafa Suphi'nin de çocukluk ve ilk gençlik yılları Giresun, Samsun, Kudüs, Şam ve Erzurum'da geçmiştir; ilk, orta ve lise eğitimini sırasıyla bu kentlerde sürdürmüştür. Mustafa Suphi Üniversiteyi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamış, o tarihte Hakkârî mutasarrıfı olan babası Ali Rıza Bey'i -Hakkârî'de- ziyaret etmiştir.⁽¹⁶⁾

¹⁵ *Nevsâl-i Millî* adlı yılda bulunan bu biyografik metin "Mustafa Suphi Bey" başlığı ile kitabın ilerleyen sayfalarında yer almaktadır; *Mustafa Suphi'ler (Değerlendirmeler-Anmalar-Şahsi Dosyası)*, Banu İşlet ve Cemile Morahioğlu Kesim -Transliterasyon ve Derleyen-, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2020; *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Meral Bayülgen ve Emel Seyhan Atasoy -Transliterasyon-, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021; Ali Birinci, Bolşevik İhtilâli Arifesinde Mustafa Suphi, Vesikalar ve Bilgiler, 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Editörler Yunus Koç-Mikail Cengiz, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2018, Sf. 211 vd.; Ali Birinci, Mustafa Suphi'nin Babası Ali Rıza Bey'in Hikayesi; Mehmet Ö. Alkan-Tanıl Bora-Murat Koral Türk -Derleyenler-, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yayınları, Sf. 453 vd.; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001, Sf. 373 vd.

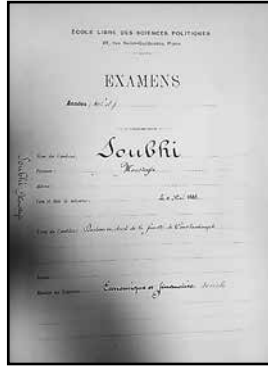
¹⁶ Mustafa Suphi'nin babası Ali Rıza Bey (1853-1953), Hoca Şükrü Efendi'nin oğludur ve 1853 tarihinde Tokat'ta doğmuştur. Çeşitli memurluklar yapmış, Osmanlı bürokrasisinde yükselmiş, örneğin 1890'lı yıllarda Erzurum Mektupçu'su olmuş, Van, Kastamonu, Konya ve Yanya vilayetlerinde Vali olarak görev yapmıştır. 1928'de emekli olmuş, uzun yaşamı boyunca; öldürülen tek oğlu Mustafa Suphi'nin ve genç yaşında intihar eden kızı Jale İsmet'in acısını uzun ömrü boyunca yüreğinde yaşamıştır. (Ali Birinci, Mustafa Suphi'nin Babası Ali Rıza Bey'in Hikayesi; *Mete Tunçay'a Armağan*, Sf. 453 vd.)

Bu vesile ile bu konuda doğru bilinen iki genel yanlış (ve yanlışımı) Ali Birinci'nin yayınladığı ve yukarıda andığım bilgilerle düzeltilmiş olayım. Önce; Dr. Samih Çoruhlu adıyla Mustafa Suphi üzerine yazan Hint Tarihi Ordinaryüs Profesörü Akdes Nimet Kurat'tan başlayarak farklı araştırmalarda tekrarlanan ve bize kadar gelen: "Mustafa Suphi'nin Galatasaray Lisesi'nde okuduğu bilgisinin" doğru olmadığını. Mustafa Suphi, Erzurum İdadisinden sonra İstanbul'da Hukuk Fakültesi'nde okumuş, buradan mezun olduktan sonra eğitimine Paris'te devam etmiştir.

Mustafa Suphi'nin annesi Memnune Hanım ise Samsun eşrafından Belediye Reisi Halil Hilmi Efendi'nin kızıdır. Ailece asıl memleketleri Samsun'dur. Mustafa Suphi'nin, İstanbul'daki öğrenciliği sırasında Babıâli Evrak Odası'yla başlayan, Şura-yı Devlet Sicil-i Ahval şubesinde devam eden bir memurluk dönemi de bulunmaktadır.⁽¹⁷⁾

Mustafa Suphi, Erzurum'daki lise eğitiminden sonra İstanbul'da *Mekteb-i Hukuk-i Şahane*'de hukuk okumuş, buradan mezun olduktan sonra da Paris'te Siyasal Bilimler Okulu'nu (*L'École Libre des Sciences Politiques*) bitirerek öğrenim yıllarını tamamlamıştır.

Paris'teki öğrencilik yıllarında Mustafa Suphi, İstanbul'da yayınlanan Tanin ve Servet-i Fünûn gazetelerine dönemin gündemiyle ilgili konularda makaleler yazmış ve gazeteciliğe de adım atmıştır. Paris'teki *L'École Libre des Sciences Politiques*'den mezun olurken “*Memalik-i Osmaniye'de İtibar-i Zirai Teşkilatının Hal ve İstikbalî*” başlıklı bir tez hazırlamıştır. Bu tez, 1911 yılında Fransa'nın Cenup İtibar-i Zirai Kongresi'nce ve sonrada Roma Beynelmilel Ziraat Enstitüsü'nce başarılı bulunmuş, Fransız ekonomi çevrelerinin dikkatini çekmiştir. Osmanlı Devleti'nde “Tarımsal krediler ve köylülerin bu kredilerden yararlandırılmaları” konulu bu tez, Mustafa Suphi'nin bundan sonra çokça üzerinde duracağı konular arasına girecektir.⁽¹⁸⁾

Mustafa Suphi'nin Paris'te eğitim gördüğü kurumdaki öğrenci belgesi.

Sonra; Suphi ailesinden (Suphi'nin kız kardeşi Fitnat Hanım'ın kızı Leyla Hanım ile evli olan) gazeteci Önay Yılmaz 2 Mayıs 1995 tarihli Milliyet gazetesinde Mustafa Suphi ve aile hakkında -içeriden- bilgi verirken; “baba Ali Rıza Bey'in 1935 yılında Samsun Valisi olduğunu” söylemiştir. Bu bilgi de doğru değildir. Ali Rıza Bey 1928'de emekli olduktan sonra herhangi bir kamu görevinde bulunmamıştır.

¹⁷ Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde*, Sf. 375 vd.)

¹⁸ Bu makale “Türkiye’de Tarım Kredilerinin Organizasyonu” başlığıyla Üçüncü Bölüm’de yer almaktadır.

Mustafa Suphi 1910 yılında 28 yaşında Türkiye'ye dönmüş, bu tarihten sonra hem gazetecilik hem öğretmenlik yapmaya başlamıştır. *Tanin*, *Servet-i Fünûn*, *Hak*, *Donanma* ve *İttihat* adındaki gazete ve dergilerde makaleler yazmayı sürdürmüş, Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde Malûmat-ı Hukukiye, Darülmuallimin-i Âli ve Mekteb-i Sultani'de İktisat dersleri vermiştir.

Mustafa Suphi bu dönemde siyasetle ilgisini sürdürmüş, İttihat ve Terakki içinde özellikle liberal eğilimliyle bilinen Mehmet Cavid Bey'e yakın olmuş, adı geçen gazetelerde ekonomik ve sosyal ağırlıklı makaleler yazmıştır. Dönemin önemli gazetecilerinden Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin*'de yayımladığı "*Tarihi Mektuplar*"da –bir başka İttihatçı– Dr. Nâzım'ın bir mektubuna dayanarak İttihat ve Terakki'nin 1911'de Selanik'te toplanan son gizli kongresinde Mustafa Suphi'nin Anadolu delegesi olduğunu yazmıştır. Bunu doğrulayan herhangi bir belgeye şimdiye kadar rastlanmamıştır.⁽¹⁹⁾

Ancak Mustafa Suphi'nin İttihat ve Terakki Partisi ile ilişkisi uzun sürmemiş –muhtemelen– bu kongreden sonra İttihatçılara muhalif bir söylem içine girmiştir. Bundan sonra, hayatı boyunca mücadele edeceği İttihat ve Terakki Partisi ile bir kopuş yaşamış ve 5 Temmuz 1912'de kurulan Millî Meşrutiyet Fırkası'na katılmıştır. Genel yapısı '*Türkçü-liberal-reformcu*' bir parti olan, Millî Meşrutiyet Fırkası'nın programı; Osmanlı toplumunda genel toplumsal refahı gözetken ve bu konuda devlete düzenleyici sorumluluklar yükleyen, yerel meclislere ve diğer milliyetlere inisiyatif tanıyan, hatta kimi açıdan özgürlükçü diyebileceğimiz unsurlar da barındırmaktadır.⁽²⁰⁾

Yöneticileri arasında Ferit Bey (Tek) (Kütahya Milletvekili), Câmi Bey (Baykurt) (Fizan Milletvekili), Yusuf Akçura Bey gibi aydınlar da bulunmaktadır. Mustafa Suphi, partinin yayın organı konumundaki *İfham* (Uyarı) ile (*İfham* kapatılınca onun yerine çıkarılan) *Vazife* gazetelerinin yönetimini üstlenmiştir.⁽²¹⁾

¹⁹ Dr. Nazım'ın 5 Nisan 1921 tarihli mektubu "Azizim Cavid Bey" hitabıyla başladığından -Cavid Bey'e- gönderildiği anlaşılmaktadır. Dr. Nazım, mektubunda katledilen komünistlerden; "*Mustafa Suphi*, *Arap Hakkı*, *Ethem Nejat* ve *Nedim*"ın adını saymakta, kafilenin Anadolu'da hüsnü kabul görmediklerini, Rusya'ya geri dönerken *fırtınaya yakalanarak*, 13 kişi cümlesinin boğularak öldüğünü yazmıştır. Suphilerin "*fırtınaya yakalanarak ölmeleri*" o dönem Türk devlet sözcülerinin de ilk açıklamalarında ilginç bir şekilde yer bulunmaktadır. (Osman Selim Kocahanoğlu – Hüseyin Cahit Yalçın, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, Pankuş Yayınları, Ankara 2023, Sf. 174 vd.)

²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt 1*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, Sf. 351 vd.

²¹ Millî Meşrutiyet Fırkası kuruluşunda adı geçen Ferit (Tek) Bey İttihatçı bir milletvekili iken muhalif bir tutum alınca 1912 seçimlerinde liste dışı bırakılmıştır. Câmi (Baykurt) Bey'in ismi sonraki yıllarda sol hareket içinde yeniden karşımıza çıkacaktır. Yusuf Akçura ise Rusya'da Çarlığa karşı mücadele eden "Ceditci" yani yenilikçi ve reformcu Tatar milli-

Millî Meşrutiyet Fırkası programının ‘*Yedinci Fasıl, Siyaset-i İktisadiye*’ bölümü Mustafa Suphi tarafından kaleme alınmıştır. Partinin iktisadi programında; “Köylülerin, küçük üreticilerin ve zanaatkârların çeşitli imkânlarla devletçe desteklenmesi, sanayinin ve ticaretin gelişmesi için toplumun bu en geniş kesiminin çıkarlarına uygun sosyal içerikli yasal düzenlemeler yapılması, yabancı sermayenin bu amaçla teşviki ve köylerde ziraat kooperatiflerinin ivedilikle kurulması” düşünceleri öne çıkmaktadır.

1913’de Mahmut Şevket Paşa’nın sadrazam olmasından sonra Millî Meşrutiyet Fırkası üzerinde hükümetin baskısı artmış, yayın organı İfham gazetesi sıkıyönetim komutanlığınca kapatılmış, bir süre sonra yayınına izin verilen gazete bu defa İstanbul Merkez Kumandanı Cemal Paşa tarafından süresiz kapatılmıştır. İfham’dan sonra çıkarılan, *Vazife* gazetesi de hükümetin hışmına uğrayarak ilk sayısında kapatılmıştır.

Mustafa Suphi 1908-1913 Dönemi Yazılarını Hangi Atmosferde Yazdı?

Türkiye sol hareketi, Mustafa Suphi’yi Marksist bir siyasetçi ve Türkiye Komünist Fırkası’nın ilk başkanı olarak tanımış ve ağırlıklı olarak onun yaşamının bu dönemi ile ilgilenmiştir.

Ancak Mustafa Suphi’nin birde Marksizm öncesi hayatı bulunmaktadır. Bir insan ömrünün bütünü göz önüne alındığında onun siyasal tutumunun ve dünyaya bakışının temellerinin atıldığı, biçimlendiği ve kültürel olarak beslendiği ilk dönemleri de bir o kadar önemlidir. Bu açıdan Mustafa Suphi’nin hem bu kitapta yer alan makalelerinin daha iyi anlaşılması, hem de bu makalelerin yazıldığı dönemde Osmanlı’da ve Batı’da –Mustafa Suphi ve kuşağının– kültürel olarak beslenme kaynaklarının neler olduğuna ilişkin kısa bir bilgi aktarımı yararlı olacaktır.

Mustafa Suphi’nin 1908-1913 yılları içindeki yazıları ve siyasal eylemleri, kendisini en iyi anlatan unsurlardır.

yetçi hareketinin önemli temsilcilerinden biridir.

Millî Meşrutiyet Fırkası ve Ferit Tek üzerine bir kitabı bulunan Yenal Ünal, kaynak belirtmeden Parti’nin yayın organı İfham yazarları arasında Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal’in adlarını da saymaktadır. (Yenal Ünal, *Ahmet Ferit Tek’in Siyasi Hayatı ve Faaliyetleri*, -pdf- sf. 27)

Bu bilgiye göre Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, -biri Rusya’da, öteki Almanya’da komünist olup- Bakü’de Türkiye Komünist Fırkası Kongresi’nde buluşmadan önce aynı gazetede kalem arkadaşlığı yapmış oluyorlar. Ancak TKF belgelerinde bu tanışıklığa dair bir iz bulunmamaktadır. Ethem Nejat ve Sadrettin Celal’in İfham’da yazıları varsa bunlar, Mustafa Suphi’nin Sinop’a sürülmesinden sonraki döneme ait olmalıdır.

Biz, Mustafa Suphi'nin bu dönemine ait yazılarını orijinaline sadık olarak; 2021 yılında Sosyal Tarih Yayınları tarafından basılan “*Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1913*” adlı kitabımızla başlatmıştık. Şimdi ise aynı döneme ait daha önce yayınlanmayan yirmi makaleyi “**Toplu Yazılar**” dosyasıyla yayınlıyoruz.⁽²²⁾

Mustafa Suphi'nin dönemin basın ve yayın organlarında yer alan ve henüz ulaşamadığımız diğer yazılarının ve gazetelerde “Yazı İşleri Sorumlusu” olarak çalıştığı İfham ve *Vazife* dönemindeki makalelerinin de zaman içinde gün ışığına çıkmasını umuyoruz.

Mustafa Suphi'nin bütün eğitim yaşamının sürdüğü, dolayısıyla kültürel ve siyasi havasına tanık olduğu 1890-1910 yıllarında Osmanlı toplumunun ve Avrupa'nın genel toplumsal yapısı özetle şöyledir:

Osmanlı İmparatorluğu 1876 yılından beri Padişah Abdülhamit'in muhaliflere göz açtırmayan baskı ve sansür rejimiyle yönetilmektedir. Osmanlı aydınları Abdülhamit tarafından İstanbul'dan uzak yerlere sürülmüş, padişah despotizmine karşı gelişen özgürlük mücadelesi Avrupa başkentlerine ve Makedonya şehirlerine kaymıştır.

Avrupa emperyalist devletlerinin şiddetli rekabeti ve tahakkümü altındaki Osmanlı topraklarında sanayi nicel ve nitel olarak zayıf ve bazı kıyı şehirlerinde toplanmış haldedir. Osmanlı işçi sınıfı ağır sömürü altında bir varlık göstermekten henüz uzak ve milliyetlerine bölünmüş durumdadır. Ağırlıklı olarak bir tarım toplumu olan Osmanlı toplumunda köylülük, yoksul ve atadan kalma yöntemlerle toprağa bağlı bir durumda; eşraf, ağa ve bey gibi feodal unsurların baskısı altındadır.

İmparatorluk, savaşlar ve ayaklanmalarla yorgun ve çaresiz kalmıştır.

Bazı Osmanlı aydınları bu karanlıktan çıkış ve “devleti kurtarmanın” yolunu aramaya başlamış, 1900 yılı başlarında bu amaçla bir araya gelen

²² Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu konudaki ilk çalışma Dilek Kanat'ın “*Mustafa Suphi, İlk Yazılar, 1. Cilt, 1908-1910*, Amaç Yayınları, İstanbul 1989” adlı kitabıdır. Bu kitabın ikinci cildinin de yayımlanacağı duyurulmuş, ancak bu gerçekleştirilememiştir. Bunun dışında Mete Tunçay, *Vazife-i Temdin* adlı yıllıkta yer alan Mustafa Suphi'nin biyografisi ve *Türklüğün İstikametleri* adlı makalesini *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de Aralık 1968 Sayı 2'de yayımlamıştır. Bu belgeler daha sonra Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1978, Sf. 192-196'da da yer almıştır. *Türklüğün İstikametleri* başlıklı makale, *Yeni Ufuklar* dergisi tarafından Kasım 1974 Sayı 254'de tekrar yayımlanmıştır. Nuri Özden de *Türkiye Defteri* Aylık Edebiyat Dergisi, Haziran 1975 Sayı 20'de Mustafa Suphi'nin *Vazife-i Temdin* başlıklı makalesini yayımlamıştır.

Rasih Nuri İleri, *Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik* adını taşıyan kitabında Mustafa Suphi'nin *Hak* gazetesinde (*Hak*, Sayı 65, 17 Mayıs 1912) “*Mali Siyasetimiz 1912 Bütçesi ve Yeni İstikraz*” başlıklı makalesini çevirerek yayımlamıştır. (*Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1976, Sf. 66 vd.)

bir grup aydın İttihat ve Terakki Partisi'ni kurmuştur. İstanbul bu tür faaliyetlere kapatıldığından İttihat ve Terakki Makedonya ve bazı Avrupa başkentlerinde “özgürlük, adalet ve eşitlik” için mücadele etmeye başlamıştır. Makedonya'daki Bulgar, Sırp, Yunan, Arnavut vb. millî hareketleri ve çete savaşları İttihatçılara ilham vermiş, 1908 Meşrutiyeti bu mücadelenin sonunda gelmiştir. İttihat ve Terakki bu yıllarda; sultanın diktatörlüğünü meşrutiyet ile kısıtlamak isteyen devrimcilerin, anayasacı demokratların, çeşitli mason örgütlerinin, demokrasi ve eşitlik vaatlerini önemseyen Ermeni sosyalistlerinin, âdem-i merkeziyet taraftarlarının, farklı milliyetlerden işçi ve emekçi örgütlerinin, Türkçü, Turancı ve milliyetçi çevrelerin, bazı sol ve sosyalist kesimlerin; grup, örgüt ve kişilerince büyük ölçüde desteklenmiştir.

Ne var ki, 1908 Meşrutiyeti sonrası İttihat ve Terakki, hızla ve yeni bir düzen partisi olmaya başladıktan sonra, “özgürlük, adalet ve eşitlik” mücadelesi veren bir örgütten, özgürlükleri ortadan kaldıran ve bunu zor kullanarak yapan bir örgüt haline gelmesinin tarihi çok kısa olmuştur.

Aynı yıllarda Avrupa'daki durum ise şöyle özetlenebilir:

Avrupa kıtasındaki bütün burjuva partiler ve çevreler, -henüz izleri çok taze olan- Paris Komünü'nün intikamını almak istercesine büyük bir gerici-lik yarışı içindedirler.

Paris Komünü, 18 Mart 1871'de Paris halkının, Paris'in yönetimine el koymasıyla başlamış, Komün Hükümeti yönetimi 72 gün sürmüştür. Komün, kendisinden sayıca ve silahça üstün olan Versailles birliklerinin saldırısına bir hafta dayanabilmiş, mahalle mahalle, ev ev yürütülen savunma savaşı sona erdiğinde, yirmi beş bini aşkın Komüncü barikatlarda ya da ayaküstü kurulan idam mangalarınca öldürülmüştür. Komün'den geriye ölülerinin dışında, yıkıntılar içindeki Paris ve bütün Avrupa'da burjuva sınıfını ürküten “Ya başarılı olsalardı !” korkusu kalmıştır.

Mustafa Suphi'nin çağdaşları ve ondan bir önceki nesil Osmanlı aydınları; kendi toplumunun ihtiyaçlarını belirlemek, Osmanlı'nın gerilemesine çare bulmak ve giderek bunu “devletin kurtuluşuna” çevirmek için mücadele ederken, Avrupa'da yaşadıkları toplumsal atmosfer, neredeyse bütün Avrupa ülkelerine hâkim olan ve oldukça geniş bir yelpazede; sosyal liberalizmden, ırkçılığa kadar uzanan bir düzlemde zikzaklar çizen ve Paris Komünü ile de hesaplaşmayı aklına koyan burjuva ideolojisini bulmuştur.⁽²³⁾

O dönem Avrupa'da büyük toplumsal değişimlere neden olan Marksizm ve Anarşizm gibi “yıkıcı” ideolojiler –Avrupa'da bulunan– Osmanlı aydınlarının ilgi alanlarına doğrudan girmemiştir.

²³ Paris Komünü üzerine; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2. Cilt 1871-1920, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, Sf. 346 vd.

Siyaset bilimci Şerif Mardin bu durum üzerine şöyle yazmıştır: Avrupa'daki Osmanlı aydınlarının amaçları ve en büyük kaygıları, düşüncelerinin başlangıcı ve sonu, hâlâ çok sayıda milliyetin yaşadığı –imparatorluğu– yani “*Osmanlı Devleti’ni kurtarmak*” noktasına düğümlenmiştir. Hürriyet ise, ancak; dolayısıyla kendilerini ilgilendirmektedir.⁽²⁴⁾

Çünkü hürriyetin egemen olduğu bir rejimde imparatorluğun parçalanması çok kolay olacaktır.

Dolayısıyla Marksizm gibi sınıf mücadelesini, sınıfların karşılıklı çatışmasını esas alan ideolojilerle “*kurtarılması düşünülen devletin*” tez zamanda parçalanabileceği kaygısı, Osmanlı aydınlarını o tarihsel koşullarda ve genel olarak sol ideolojilere mesafeli tutmuştur.

19. yüzyılın ortasından itibaren, Avrupa’da yaygınlaşan ve “*genel ve popülerleştirilmiş anlamıyla maddî olguları önemseme*” şeklinde anlaşılan “*Pozitivizm ve Sosyal Darwinizm*” düşünce akımları burjuva sınıfının gözde ideolojisi olmuştur. Avrupa’da bulunan Osmanlı aydınlarının; kendi sınıfsal köken, yetişme tarzı, entelektüel arayış ve kendilerini Avrupalara savuran “devleti kurtarma” hedefleri bakımından Pozitivizm ve Sosyal Darwinizm en çok ilgilendikleri düşünce akımı olmuştur.⁽²⁵⁾

Diğer taraftan liberal Osmanlı aydınları; Osmanlı geleneğinde bireyin devlete bağımlı kılındığını ve “kişilik” kazanamadığını, Tanzimat ertesi “istibdat” dönemi baskıcı yöntemlerinin ise Osmanlı bireyinin girişimci niteliğini iyice körelttiğini savunmuş, meşrutiyet yönetimiyle birlikte “özel sermaye girişimciği” için her türlü olanağın sağlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdi.

²⁴ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, Sf.16 ve 305.

²⁵ Öncelikle Auguste Comte (1798-1857) ismiyle birlikte anılan pozitivizm, daha sonraları burjuva felsefesinin, bir dizi birbirine yakın felsefi ve sosyolojik teorilerle temsil edilen çok kollu bir akımı haline geldi. Fransa’da 1830 devrimi, kapitalistler sınıfının karşısına Fransız proletaryasıyla yeni bir gücün ortaya çıktığını gösteriyordu. Burjuva ve burjuvulaşmış soyluluk arasında halka karşı bir ittifak oluştu. Fransa’da burjuvazinin feodalizmin kalıntılarıyla kurduğu ittifak, Comte’un pozitivizmini doğurdu... Comte’un sosyal ideali, kapitalistler ile işçiler arasında ‘uyum’du. Hedefi, işçilere ‘mütevazılık ve tâbi olma’ fikrini aşlamaktı.’ (Paul Langevin, *Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, Sf. 57-65)

Sosyal Darwinizm: Kapitalizmin düşünsel alanını temellendirmek için, toplumsal yasaları biyolojik yasalara indirgemek demektir. Doğada yürürlükte olan doğal ayıklama yasası, toplumda da yürürlüktedir. Nasıl doğada güçsüzler süpürülüp gider de, güçlüler yaşamaya hak kazanırsa toplumda da böyledir. Öyleyse doğanın bu zorunlu yasasına boyun eğmek gerekir. Kapitalizmin yasaları doğal yasalardır değiştirilmesi imkânsızdır. Sosyal Darvincilik, insanın bilincini ve iradesini yadsır. Mekanik ve metafizik bir anlayışla insanı hayvanlığa indirger. (Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, Sf. 391)

Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında Paris'te bulunan Mustafa Suphi, “içeride ve dışarıda” genel çerçevesi bu şekilde özetlenebilecek bir ideolojik atmosferde başta *Servet-i Fünûn* ve *Tanin* gazetesi olmak üzere birçok gazete ve dergide makaleler yazmaya başlayarak Türkiye'deki düşünce dünyasına da adım atmıştır.

Mustafa Suphi'nin bu dönemdeki makalelerinin genel konuları “iktisat ve iktisadi faaliyetler” olmakla beraber: Bütçe kavramı, doğuşu ve devletin bütçesi; Bütçenin hazine ve parlamento ile olan ilişkisi; Osmanlı'da bütçe ; Devletin eğitim politikaları; Meşrutiyet yönetimi ve halkın beklentileri; Köylülüğün durumu –onlara sağlanacak krediler– ve tarım politikası; Türk milliyetçiliği ve geleceği; Hava taşıtları ve havacılık alanındaki gelişmeler; Batı'nın sömürgecilik politikalarında İtalya ve Trablusgarp örneği; Osmanlının Girit Sorunu, Avrupa'nın uygar devletlerinin dünyaya dayattığı medeniyet-sömürgecilik ikilemi; Yanya vilayetinin durumu ve Yanya'yı kalkındıracak reformlar; Grev-işçi hakları-örgütlenme-sosyalizm; Kooperatifçilik ve toplumsal yararları; Tütün ve tütünün tarihi; Mısır'da siyaset ve siyasi partiler vb. gibi çok geniş bir yelpazede yazılar yazmıştır.

Liberalizme İlk İtirazlar; İktisad-i İçtimâî ve “Meşrutiyet Halkçılığı”

Mustafa Suphi'nin düşünce dünyasının aydınlatılması açısından (Mark-sist olmadan önceki) ilk dönemine ait yazılarının tamamının toplanması ve onların analizi başlı başına bir çalışma konusu olmaya devam ederken biz burada bazı makalelerine kısaca değineceğiz.

Mustafa Suphi, 1908 yılının Ağustos'unda peş peşe kaleme aldığı *Bütçe* başlıklı bu ilk yazıları hem kuramsal hem toplumsal içeriklidir: *Maliye politikası - Mali denge - Avrupa parlamentolarında bütçenin işleyişi - Osmanlı'da Meclis-i Mebusan'da bütçe sorunu - Bütçe ve halkın ihtiyaçları-* gibi başlıklarla o zamana kadar hiç gündem dahi olmamış sorunları tartışmaktadır. Bütçe makaleleri, 1908 Meşrutiyet ilanının hemen ertesinde, Türkiye'de devlet yönetiminin merkezinde -artık- “Meclis”in olduğu yeni bir dönemin heyecanıyla yazılmıştır.

Mustafa Suphi'nin kaleme aldığı “*Bütçe-Mali Siyasetimiz*” başlıklı bir yazısını 1976'da kitabında yayımlayan Rasih Nuri İleri, “*siyaset adamlarının ‘Bütçe’ konulu yazıları onların eğilimlerinin mihenk taşıdır*” diyerek, onların toplumsal sorunlara yaklaşımlarının ölçülmesi açısından bu makalelerin önemine dikkat çekmiştir.⁽²⁶⁾

²⁶ Rasih Nuri İleri, *Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik*, Sf. 66 vd.